

УДК [32:316.72]:316.42

Сушко А. І., НУ «ОЮА»

ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті розглянуто політичну культуру як фактор становлення сучасного громадянського суспільства. Дано огляд ідей і цінностей політичної культури розвинутих країн, які найбільш суттєво впливають на формування демократичної політичної культури нашого суспільства.

Постановка проблеми.

Політична культура охорнює всю сукупність відносин, які складаються між учасниками політичного процесу сучасного суспільства і є тим фактором який безпосередньо впливає на його демократичний розвиток. По суті вона є основою і стабільності і динамічного функціонування розвинутих демократій світу.

Процес демократії, що охопив, діяльність країн пострадянського простору це, по суті, перехід від недемократичної політичної культури до демократичної, яку можна визначити як історично утворені, відносно стійкі політичні уявлення, оцінки та орієнтації, а також моделі і норми політичної поведінки. Характер життя сучасного суспільства значною мірою визначається досягнутим рівнем політичної культури, її взаємодії з іншими політичними феноменами.

Метою дослідження є з'ясування основних аспектів взаємозв'язку елементів суспільної свідомості та політичних процесів які стали домінуючим елементом для розвитку політичної культури сучасного суспільства.

Огляд основних досліджень.

Науково-методична необхідність дослідження ролі та місця політичної культури як фактору становлення сучасної держави та громадянського суспільства досить чітко окреслена. Аналіз окремих аспектів даної проблематики є предметом дослідження в працях В. Добіжи, В. Корнієнко, Б. Цимбеліського, Г. Щедрової, С. Берези та інших.

Другу групу складають дослідження А. Карася, В. Кременя, В. Ткаченко, О. Скрипнюка та інших авторів сучасного суспільства в контексті розвитку процесів демократії, співвідношення громадянського суспільства і держави на певних етапах.

Досліджувані концепції та методологічні підходи щодо аналізу становлення політичної культури сучасного суспільства майже не розглядають фактори взаємовпливу еволюційних процесів у становленні елементів і факторів суспільної свідомості, які впливають

на розвиток політичних інститутів та напрями політичного процесу в цілому. Політична культура як відношення громадян до політики та їх участь у політичному житті з однієї сторони, а з іншої – це також і діяльність політичних рухів, партій, суспільних організацій. Ця грань становлення політичної культури досліджена досить фрагментарно. Процес модернізації політичної культури в значній мірі залежить від співвідношення з різними елементами політичного процесу.

Виклад основного матеріалу. Процес переходу до демократії досить складний і має конкретні стадії, а завдяки проведенню (чи затримці) політичних та управлінських реформ, їх завдання та терміни вирішуються по-різному. Сам шлях подальшого розвитку має безліч моментів невизначеності, а політики як правило, недооцінюють неоднозначність майбутнього.

Одним з перспективних підходів є застосування синергетичної методології, яка дозволяє надскладне, досить хаотизоване соціокультурне середовище розглядати на основі ряду фундаментальних ідей та образів, що визначають загальні тенденції у цьому середовищі.

Синергетика пропонує змінювати поле шляхів розвитку будь-якої складної структури через перебудову самого соціального середовища. Це стосується зміни поведінки всіх елементів та підсистем суспільства. В цьому контексті політико-культурний підхід дає можливість подолати формалізоване розуміння політичного процесу, по іншому зрозуміти сутність інститутів політичної системи. Якраз політична культура включає в себе апробовані практики як ідеї, концепції так і норми політичної практики, які відображають та впливають на взаємодію різних суспільно-політичних інститутів. Вона може змінюватися в ході трансформації політичної системи відображаючи ступінь реалізації політичним суб'єктом його можливостей і прагнень у сфері політичних відносин. Найбільш дієва участь громадян в рамках демократичного політичного режиму, коли вони впевнені у своїй спроможності реально впливати на владу. Тому досить дискусійною є теза щодо неучасті громадян у політичному житті в розвинених демократичних країнах, що пояснюється повною їх довірою, задоволеністю своїм становищем [1, с. 14].

Для орієнтації в політичному просторі демократичних країн громадяни в основному мають переконання в істинності політичних суджень. Цьому сприяють по-перше, умови накопичення обсягів знань, тобто коли є декілька тлумачень можливих дій в будь-якій політичній ситуації. Більш того, завжди є можливість перевірити достеменність знання через практику політичної діяльності. По-друге перетворення знань на переконання можливе за рахунок отримання згоди більшості

щодо правильності судження. І під сумнів не потрапляють основоположні принципи демократичної політичної системи – верховенство права, демократичні процедури тощо., а існування конкуренції систем переконань-стратегій розвитку представлена різними політичними партіями і рухами. Через консенсус доходять згоди в корінних питаннях розвитку соціуму, він є основою в ухваленні програми розвитку, обговоренні законопроектів де реалізуються певні соціокультурні цінності. Їх вільна циркуляція, зміна культурних парадигм відповідає нормам демократичного політичного режиму. При цьому змінюються не самі елементи змісту, а лише їх співвідношення. Будь яка інновація не може втілюватись в політичне життя якщо не відповідає ментальності соціуму. Вона повинна спиратись на історичний досвід, базуватись на певному обсязі знань як вихідному матеріалі.

Зрозуміло, що зміни політичної культури мають різні причини і науковці по-різному їх визначають. Досить фундаментально розглядає дану проблему Р. Інглгарт. Так, він вважає що це результат рівнодіючої сили економічних, політичних, соціальних та культурних змін, а вирішальне значення в соціокультурних трансформаціях має розвиток особистості [2, с. 7]. Поступове задоволення її фундаментальних потреб визначає сутність етапів культурного розвитку суспільства (ціннісні зрушення культури).

Найбільш ефективним інститутом впливу на різні суспільні настрої, що здатен запропонувати сприятливі підходи для зняття деструктивних елементів у політико-культурних відмінностях соціальних груп, етносів і регіонів є толерантність. В епоху постмодерну – це норма цивілізованого компромісу між конкуруючими культурними практиками, а культура толерантності здатна цементувати соціум на началах взаєморозуміння. З часу прийняття Декларації принципів толерантності ООН (1995) світова спільнота збагатилася своєю діяльністю по формуванню культури спілкування та лояльності, але з іншого боку, зросли і масштаби насильства в ряді регіонів щодо інакомислення особливо на релігійному ґрунті. Тому, в цьому контексті через політичну коректність слід поступово формувати діалогічне мислення в етнокультурних взаємовідносинах, особливо періоду їх загострення.

Толерантність в рамках демократії це ідеальний тип високої чутливості та малої відчуженості. Саме до такого ідеалу на думку дослідниці Л. Малес, прагнуть в Європі, та й частину правозахисних рухів в Україні можна віднести до цього контексту [3, с.10].

На жаль, що сама ідея толерантності в реаліях політичної взаємодії партій в Україні подається, в основному, як вияв слабкості. Тому пере-

вага надається консенсусу, який передбачає непоступливість сторін і на практиці досить часто заганяє проблему вглиб. В сегментованих, поляризованих суспільствах досить сильна традиція перекладання власних прорахунків на попередників чи політичних опонентів в цих умовах виробити стратегічні орієнтири розвитку держави надзвичайно складно. До того ж, слабкість влади провокує радикальний екстремізм у суспільних настроях. Вона по суті не виробила ефективну систему гуманітарного впливу на настрої різних соціальних груп з урахуванням регіональних особливостей. І наш соціум не має консолідуючих ідеологічних орієнтирів. Цю працю слід розпочати з підтримки терпимості як поступливості, примирливості до чужих думок, що і дозволить перейти до толерантності, як терпимості усвідомленої й побудованої на чітких світоглядних принципах, з цивілізованим ставленням до різномислення як суспільної цінності.

В цьому контексті, перш за все, слід зняти вербальну агресію в ЗМІ і активно залучати науковців-гуманітаріїв до формування концепту національно-громадянської ідентичності. В умовах, коли Україна перетворена на об'єкт доволі агресивної інформаційної війни з боку сусідньої держави, а в країні вже сформовані потенційні умови для глобального, широкомасштабного маніпулювання суспільною свідомістю, незрілість і несформованість гуманітарної політики – це пряма загроза національній безпеці.

Культурологи, на думку Л. Нагорної, приділяють чимало уваги констатації феномену постгуманітарної солідарності, як варіанту міжкультурних відносин сучасності, а також способу її «текстуалізації» в інформаційному просторі. Йдеться насамперед про нове розуміння солідарності і появу її змагальних (агоністичних) моделей. Для розуміння особливості сучасної етики міжкультурних відносин Р. Сільверстоуном уведено поняття «належної дистанції». Ним позначають не тільки ступінь близькості таких відносин але й рівень компенсації можливих невдач у процесах спілкування [цит. 4, с. 326].

Для нашої культури соціокультурна біполярність по одній з культурно-історичній традиції – проєвропейській чи проросійській вже провела рубіж між різними її частинами. До того ж, для України, яка по багатьох параметрах ще залишається частиною пострадянського простору подібна ситуація – значне утруднення на шляху побудови як сучасної держави так і в пошуку власного місця в сучасному світі.

Слід зазначити, що політична культура є однією з визначальних сфер котра виступає фактором формування та діяльності нових соціально-політичних рухів. Саме їх функціонування формує нові соціальні цінності, насамперед такі як свобода, культура

та відповідальність особистості. Нові рухи у сучасній Україні виступають по-перше однією з форм реалізації самоврядування, тому що є осередком активного функціонування суспільних зв'язків, у їх діяльності відображається і рівень політичної культури. По-друге виступаючи формою реалізації суспільних інтересів вони стають повноправними учасниками діалогу з органами державної влади та місцевого самоврядування. І нарешті, вони найбільш активно відстоюють пряму участь кожного громадянина у прийнятті всіх соціально-політичних рішень.

Слід відмітити і певну утопічність ідеологічних засад цих рухів, зокрема: досягнення гармонії людини і суспільства, справедливості рішень всіх гілок влади. Але в цілому позитивним в їх діяльності є пошук нових механізмів забезпечення безпосередньої участі громадян в прийнятті рішень на місцевому рівні.

Ідея децентралізації дозволяє звільнити загальнодержавні органи влади від більшої частини оперативних функцій, виключити в значній мірі надмірну централізацію повноважень і відчуженість громадян від влади, а значить підключити значний резерв ініціативи та самодіяльності. Це підсилить плюралізм, розумне суперництво, що стимулює відбір оптимальних варіантів політико-управлінських рішень, а також утвердженню демократичної культури функціонування управлінських інститутів.

Від особливостей свідомості громадян залежить термін утвердження політичної демократії в практику повсякденного життя, отримання її інститутами необхідної міцності в умовах перехідного періоду. В цьому процесі роль держави та її інституцій на місцях – дати можливість на перехід від діяльності певних громадських організацій до здійснення громадського контролю та доповнення функцій управління. В даному аспекті можливі різноманітні форми як наприклад волонтерство, інституції громадського контролю і тому подібні. В політичній сфері ці зрушення означають розвиток партиципаторної демократії в напрямку до «демократії участі».

Взаємодія» (термін П. Розанваллона), яка підвищує ефективність взаємодії громадянина і влади. Основними принципами організації політичного процесу в умовах сучасного індустріального суспільства стають масова політична активність громадян та процеси децентралізації.

Слід погодитись з домінуючою думкою політологів, що і в цілому громадяни України будучи здебільшого носіями пострадянської політичної культури, не вдаються до широкої партисипації. Це влаштовує значну частину панівної політичної верхівки, дозволяє їй досягти

власних корпоративних інтересів. Відкидаючи погляди на нездатність громадян до вироблення суспільної політики, прийняття (та сприйняття) важливих державних рішень науковці, активісти громадянських рухів ведуть активний пошук засобів прилучення спільноти до процесу осмислення необхідності запровадження нових процедур функціонування політичних інститутів держави. Є розуміння процесу зростання значення мас на етапі трансформації демократії, коли доля багатьох начинань напряду залежить від настрою та свідомості більшості громадян країни.

Серед соціокультурних феноменів особливе місце займає поняття *ідентичності*, що знайшло своє відображення в працях Р. Баумайстера, Е. Гідденса, М. Кастельса, А. Ройта та інших. В сучасних умовах глобалізації, особливо в періоди соціально-політичних трансформацій, більш інтенсивними стають зміни в системі ідентичностей. Для пострадянських держав дослідження єдності суспільства, дотримання цілісності держави реалізується перш за все через становлення спільної ідентичності громадян в процесі політичної соціалізації. Вагому роль у ретрансляції політичних ідей та цінностей відіграють сім'я, школа, культура, наука.

Поширення критичного дискурсу-аналізу дозволяє суттєво посилити відповідальність дослідників у формуванні нових, адекватних періоду постмодерну, критеріїв само оцінювання. Так Й. Розен підкреслює, що історик нині відповідальний перш за все за звільнення національної ідентичності з тисків агресивності та уніфікованості і за включення її в пост національний культурний контекст [6, с. 174-277]. Тим більше, що в процесі глобалізації національні почуття не розмиваються і виступають суттєвим фактором збереження власної політики ідентичності. Виявилось, що «держави можуть одночасно позицінувати себе і по осі націоналізму, і по осі глобалізації». В Польщі, Угорщині, Чеській Республіці, Словенії та державах Балтії інтеграції з міжнародними інституціями та економічна лібералізація цілком сумісні з утвердженням національної ідентичності [5, с. 16]. З деякими корекціями дане положення відповідно діє і в українських реаліях сучасності.

В цілому, політична ідентичність виступає важливим елементом політичного процесу як в країнах розвинутої демократії, так і у перехідних, гібридних режимах, що проявляються у різноманітних формах участі в суспільних процесах, зокрема, демократизує взаємодію влади і громадян.

Таким чином, процес формування політичної культури сучасного суспільства проходить ряд етапів і долає досить укорінені перешкоди,

перш за все – нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, нездатність політичних партій впливати на прийняття державних рішень в інтересах соціуму. Одночасно, слід відзначити, що основні фактори становлення та структурні елементи політичної культури – цінності, знання, орієнтації значно модернізовані, а головне, позитивно спрямовані значною частиною громадян перехідних суспільств.

Бібліографічний список:

1. Деріско І. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми // *Грані*, 2015. – № 1 (117). – С. 11-16.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // *Поліс*, 1997. – № 4. – С. 6-11.
3. Малес Л. Соціальне сприйняття, як його конституюють інші // *Критика*. – 2013. Ч. 1-2. – С. 5-20.
4. Нагорна Л. Исторична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. – Київ. – 2014.
5. Ратленд П. Глобалізація і конституціоналізм // *Світова економіка і міжнародні відносини* – 2002. – № 4 – С. 15-18.
6. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. – Львів. – 2010.

В статтє рассмотрено политическую культуру как фактор становления гражданского общества. Дан обзор идей и ценностей политической культуры развитых стран, которые в наибольшей степени влияют на формирование демократической политической культуры нашего общества.

The article describes political culture as a factor for establishment of modern civil society. Ideas and values of political culture, which most essentially influence on formation of political culture, were overviewed in developed countries.

Стаття надійшла до редколегії 08.09.2015